

AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞININ AVRUPA BİRLİĞİNİN GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASINA ETKİLERİ

Yazan:Fehmi AĞCA*

Özet

Bu çalışmanın amacı, Avrupa Akdeniz Ortaklığı (AAO)'nın politik ve güvenlik boyutunda yaşanan problemleri, Avrupa Birliği'nin (AB) Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) kapsamında ele almak, AB üyesi devletler ile Akdeniz güneyindeki ortaklar arasındaki güvenlik algılamalarındaki farklılıkları ve çelişkileri ortaya koymaktır.

AAO, Akdeniz çevresinde ortak bir barış, istikrar ve refah alanı yaratmak, toplumlar arasında sosyal, kültürel ve insani dayanışmayı geliştirmeyi amaçlamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından geliştirilmeye çalışılan Büyük Ortadoğu Projesinin AAO'ya doğrudan ve dolaylı etkileri bulunmaktadır. NATO'nun Akdeniz Diyalogu ise AAO ile zamanlama ve amaçlar bakımından benzerlikler arz etmektedir.

Avrupa güvenlik yaklaşımı uluslar üstüdür ve temel normlardan biri hukukun üstünlüğüdür. Barışın güvencesi ise üye devletlerin demokratik özelliğidir. Akdeniz güneyindeki ülkelerde demokratikleşmeyi engelleyen faktörler ise; rejimin ve devletin güvenliği arasındaki ilişki ile demokratikleşmenin istikrar için risk oluşturduğu düşüncesidir. Bu farklı algılamalar, Akdeniz'in bütünleştirilmesi ve istikrarı açısından AAO'nun zayıf ve etkisiz kalma riskini doğurmaktadır. AB'nin Akdeniz politikasının geliştirilmesi, AB üyesi devletler ile AAO'nun Akdeniz'in güneyindeki ortakları arasında daha yakın işbirliği ve ortak çalışma ortamları yaratılmasına bağlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (AAO), Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP), Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP), Büyük Ortadoğu Projesi (BOP), NATO'nun Akdeniz Diyalogu, Demokratikleşme.*

*Kur.Alb. Fehmi Ağca, Harp Akademileri K.lığında Lojistik Şube Md.'dür. Halen Dokuz Eylül Üniversitesinde "Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma Politikası" üzerine doktora çalışmasına devam etmektedir.

Abstract

The aim of this article is to handle the problems in the political and security area of the Euro-Mediterranean Partnership (EMP), in the context of EU Security and Defence Policy (ESDP) and to explain the differences and contradictions between the security assumptions of the EU member states and the partner states of the Southern Mediterranean.

EMP aims to create a common area of peace, stability and welfare around the Mediterranean Sea and to develop social, cultural and humanitarian solidarity among the societies. Greater Middle-East Project (GMP), which is being tried to be developed by the United States, has direct and indirect effects on EMP. NATO's Mediterranean Dialog have the similarities in the context of timing and aims.

The European security approaches are supranational and one of the fundamental norms is the rule of law. The guarantee of peace is the democratic characteristic of the member states. The factors, which hinder the democratisation in the states of southern Mediterranean, are the relationship between the security of the regime and that of the state and the assumption that the democratisation is a risk to the stability. These divergent assumptions create a risk for EMP to remain weak and inefficient within the framework of integration and the stability of the Mediterranean.

The development of the EU Mediterranean policy will depend on the creation of a closer cooperation and common working environments between the member states of the EU and EMP partner states of the southern Mediterranean.

Key Words: *The Euro-Mediterranean Partnership (EMP), Common Foreign and Security Policy (CFSE), European Security and Defence Policy (ESDP), Greater Middle-East Project (GMP), NATO's Mediterranean Dialog, Democratisation.*

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın Doğuşu:

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (AAO)'nın kurulması fikri, Avrupa Konseyi'nin 1992 Lizbon, 1994 Korfu ve Essen Zirvelerinde gelişmiş,

1995 Cannes Zirvesi'nde Avrupa Komisyonu tarafından sunulan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Önergesi'nin benimsenmesiyle son halini almıştır. AB'ye üye 15 devlet ile 12 Akdeniz devletinin (Cezayir, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Malta, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye, Filistin Yönetimi) Dışişleri Bakanları, 27-28 Kasım 1995 tarihinde Barselona Bildirgesi'ni imzalamıştır.

AAO'nun üç ana amacı bulunmaktadır:

- Siyasi diyalog ve güvenliğin artırılmasıyla ortak bir barış ve istikrar alanı yaratmak,
- İktisadi ve mali işbirliği yoluyla, Akdeniz ülkelerinin kendi aralarında ve AB ile gerçekleştirecekleri serbest ticaret bölgesi sayesinde ortak bir refah alanı yaratmak,
- Sivil toplumlar arasında sosyal, kültürel ve insani dayanışmayı geliştirmek.

AAO'ya üye devletler, uluslararası hukukun temel ilkelerine saygı çerçevesinde güçlendirilmiş bir siyasi diyaloga girmeyi kabul etmektedirler. Ayrıca, BM Kurucu Antlaşması ve İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin yanı sıra, uluslararası hukuk çerçevesindeki diğer yükümlülüklerle uygun hareket etmeyi, hukuk devletini ve demokrasiyi geliştirmeyi, insan haklarının ve temel özgürlüklerin meşru yollarla etkili biçimde kullanımını sağlamayı, terörizmle mücadelede işbirliğini geliştirmeyi, örgütlü suçlara ve uyuşturucu sorununa karşı birlikte savaşmayı, nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların yayılmasını önlemek için ortak hareket ederek bölgesel güvenliği geliştirmeyi ve uzun dönemde Avrupa Akdeniz Paketi'nin kurulması dahil, Akdeniz'de bir barış ve istikrar alanının oluşturulmasına yönelik güven ve istikrar artırıcı önlemler almayı taahhüt etmektedirler.¹

Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Gelişimi:

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa Savunma Topluluğu ve Avrupa Siyasal Birliği kurulması girişiminin başarısız olması sonrasında, en azından Avrupa'nın ortak bir şekilde savunulması için, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kuran altı ülke ve İngiltere tarafından 1948 Brüksel Antlaşması'nın 23 Ekim 1954 tarihinde değiştirilmesiyle, Batı Avrupa Birliği (BAB) kurulmuştur.² Amacı Avrupa'da güvenliği sağlamak

¹ AAO Barselona Bildirgesi, 28 Kasım 1995.

² ÖZDAL Barış, GENÇ Mehmet, "AGSP'nin Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri", Alfa Aktüel Yayınları, Bursa, Şubat 2005, s.82.

olan BAB, NATO'nun mevcudiyeti nedeniyle Soğuk Savaş döneminde etkin bir rol oynayamamıştır.

07 Şubat 1992 tarihinde imzalanan Maastricht Antlaşması, AB'nin üç sütun üzerinde kurumsallaşmasını benimsemiştir. Birinci sütunu Avrupa Toplulukları, üçüncü sütunu ise adalet ve içişleri konusunda işbirliği oluşturmaktadır. İkinci sütun olan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP)'nin güvenlik boyutunun özünü, BAB'ın genişletilerek ve değiştirilerek AB'nin savunma örgütüne dönüştürülmesi oluşturmaktadır. 19 Haziran 1992 tarihinde BAB üyesi devletlerin Dışişleri ve Savunma Bakanları BAB'ın rolünü daha da güçlendirmek amacıyla Petersberg Bildirisi'ni yayınlamışlardır. Bu bildiri ile BAB'ın üstleneceği görevlerin kolektif savunma konsepti dışındaki, insani yardım, kurtarma ve tahliye operasyonları, barışı koruma ve muharip kuvvetlerin de kullanılabileceği kriz yönetimi görevleri olduğu belirtilmiştir.

AB üyesi devletler, ODGP'nin ancak ciddi bir savunma gücüyle desteklendiğinde başarılı olabileceğine inanıyordu. AB içinde Avrupalı ve Atlantikçi ekol olarak adlandırılan grupların baş aktörleri olan İngiltere ve Fransa, 04 Aralık 1998'de Saint Malo'da yaptıkları zirve sonunda yayınladıkları Bildirge ile, Amsterdam Anlaşmasında yer alan ODGP'ye ilişkin hükümlere en kısa zamanda işlerlik kazandırılması çağrısında bulunmuşlardır.³ Bu çağrıya AB üyesi diğer devletlerin de katılması sonucunda, günümüz itibariyle halen gelişim safhasında olan AGSP süreci doğmuştur.

Ancak, 1999 yılındaki Kosova Krizi, AB'nin ABD olmaksızın sınırlı bir şekilde hareket edebileceğini ortaya koymuş, AB'nin daha kararlı davranması ve daha belirgin bir savunma politikası benimsemesi görüşünü güçlendirmiştir.

Saint Malo Bildirgesi ile ABD'nin isteksiz olduğu tüm alanlarda faal olunması ve ortak savunma konuları da dahil olmak üzere, BAB'ın sahip olduğu gücün üstüne yeniden yapılanma gereği savunulmuştur. 1999 Köln Zirvesi'nde ise, BAB'ın Petersberg Bildirisi ile belirlenen görevlerinin AB'ye devredilmesine karar verilmiş ve AGSP'nin çerçevesi çizilmiştir. 1999 Helsinki Zirvesinde ise, AB üyesi devletlerin devlet ve hükümet başkanları, 2003 yılına kadar, 60 günlük süre içinde en az bir yıl süreyle hizmet yapacak şekilde, 50-60 bin kişilik bir Acil Müdahale Gücü kurulması kararını almıştır.⁴

³ A.g.e., s.146.

⁴ GNESOTTO Nicole(Editör), AB Güvenlik ve Savunma Politikası, TASAM Yayınları, İstanbul, Ekim 2005, s.46.

AB Acil Müdahale Gücü'nün görevini yerine getirirken NATO yeteneklerinin kullanılacağı durumlarda, Türkiye'nin AB karar mekanizmalarında yer almaması ve kendisine yönelik tehditlere ilişkin kaygıları konusunda, Kopenhag Zirvesi'nden önce, 02 Aralık 2001 tarihinde Ankara Mutabakatı ile uzlaşma sağlanmıştır. Kurulacak Avrupa Ordusu'nun Türkiye'ye yakın bir yerde operasyon düzenlemesi halinde, Türkiye'nin karar mekanizmasında yer alacağı ve Yunanistan ile sorunlarının Avrupa Ordusunun görev sahası dışında bırakılacağı hususunda Türkiye'ye garanti verilmiştir. Buna karşılık Türkiye, veto hakkını kullanma ve NATO yeteneklerinin her biri için NATO'da oylama yapılması isteklerinden vazgeçmiştir. 2003 yılı Mart ayında NATO ile AB arasında, AB tarafından yönetilen askeri operasyonlarda NATO yeteneklerinin nasıl kullanılacağına ilişkin antlaşma imzalanmış ve hemen akabinde 31 Mart 2003 tarihinden itibaren Makedonya'da yürütülmekte olan askeri operasyonların sorumluluğu NATO'dan AB'ye devredilmiştir. Böylece Atlantik boyutu çözümlenmiş ve AGSP ilk defa fiili uygulama alanı bulmuştur.⁵

AGSP kapsamında gelecekteki Avrupa Ordusu'nun temelini oluşturmak üzere teşkil edilmekte olan Acil Müdahale Gücü'nün sadece Avrupa'daki kriz bölgelerine değil, Akdeniz çevresinde veya dünyanın diğer bölgelerindeki krizlere müdahale için de kullanılması kuvvetle muhtemeldir. AB'nin Makedonya'da başlattığı Concordia Harekatı'ndan sonra ikinci askeri hareketini Fransa liderliğinde Kongo Cumhuriyeti'nde uygulamaya koyması bu niyeti teyit etmektedir. Bu gelişmeler, AB'nin gelecekte çıkarları doğrultusunda dünyanın birçok bölgesinde yalnız başına veya ABD ile birlikte askeri operasyonlara teşebbüs edebileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, AAO kapsamında Akdeniz'de güvenliğin sağlanması AGSP ile doğrudan ilişkidir.

AB'nin Güvenlik Anlayışının Ana Özellikleri:

Avrupa'da yaşanan acı tarihi tecrübelerden dolayı, milliyetçilik güvenlik için temel bir kriter olarak kabul edilmemektedir. Avrupa güvenlik yaklaşımı uluslar üstüdür. Devletler arasındaki farklı uygulamalar, müstereken geliştirilen normlara göre çözümlenmektedir. Temel normlardan birisi hukukun üstünlüğüdür. Barışın güvencesi ise, üye devletlerin demokratik özelliğidir.

Göç ve mültecilik konuları, Avrupa'da giderek daha fazla güvenlik problemi olarak mütalaa edilmektedir. Bu anlayış, bir yandan Avrupa'daki sağ eğilimli partilerin söylemlerine kaynaklık ederken, diğer

⁵ A.g.e., s.138.

yandan Akdeniz'in güneyindeki devletlerde "Medeniyetler Çatışması" tezinin güçlenmesi olarak algılanmaktadır. Fransa'da 2005 yılı sonunda, Paris banliyölerinde göçmen gruplar tarafından çıkartılan araba yakma olayları ve bazı bölgelerde olağanüstü hal ilanı kararı alınması bu kaygıları doğrular niteliktedir.

AB'nin adalet ve içişleri konusunda, kendi iç güvenlik politikaları ile özellikle Avrupa'daki İslami topluluklara karşı gelecekte uygulayacağı politikalar, AB'nin uluslararası bir aktör olarak imajını önemli ölçüde etkileyebilir. Bu bağlamda, birliğin gelecekteki göç politikasının, göçlerin ekonomik ve insani boyutları ve göçmenlerin yasadışı uyuşturucu trafiğine karışmasına karşı mücadeleyi kapsamasının, AB'nin kendi değerler sistemi ile tutarlı bir yaklaşım olacağı değerlendirilmektedir.

Akdeniz'de güvenliğin geliştirilmesi kapsamında AB'nin temel yaklaşımı, AAO'ya üye olan Akdeniz güneyindeki devletlerde demokratik politik kurumları güçlendirmek ve aşırı savunma harcamalarını azaltmak yönündedir.⁶

Akdenizli Ortakların Güvenlik Yaklaşımları:

Akdeniz'in güneyinde, politik değişikliklere karşı genel bir direnç vardır. Bölgedeki otoriter rejimler, kanun ve düzeni sağlamak için, iç güvenlik güçlerine ve yarı askeri teşkilere güvenmektedir. Bölgede ayrıca, bölgesel ve bölge dışı güçlere karşı sömürgecilik döneminden kalma bir hassasiyet bulunmaktadır. Akdeniz'in güneyindeki birçok devlet, uluslararası terörizm, sınır aşan insan ve uyuşturucu trafiği gibi yeni ve istikrar bozucu güvenlik tehditleri ile karşı karşıya bulunmaktadır.

Bölgede güvenlik alanında demokratikleşmeyi engelleyen faktörler şunlardır:⁷

Rejimin ve devletin güvenliği arasındaki ilişki,

Demokratikleşmenin istikrar için risk oluşturduğuna ilişkin yaygın görüş,

Demokrasi pahasına, istikrar ve kalkınmayı sürdürme düşüncesi,

Politik değişikliğin istikrara karşı bir tehdit olarak gösterilmesi,

Bölgesel güvenlik endişeleri ve sıcak savaşlar.

⁶ TANNER Fred, "Security Governance: The Difficult Task of Security Democratization in the Mediterraenan", The Geneva Centre for Security Policy, Mayıs 2003, s.2

⁷ A.g.m., s.5-6

Bölgede güvenliğin geliştirilmesinde iki yaklaşım öne sürülebilir:⁸

Tümdengelim yaklaşımına göre, bölgede güvenlik konuları ulusal bir sorumluluktur. Ortak güvenlik, tüm bölgenin iyiliği için, ortak menfaatler ve ortak değerler üzerine inşa edilmelidir. Ayrıca, AAO kapsamında devletlerarası güven artırıcı tedbirler ve güvenlik yönetimi kavramı üzerinde uzlaşma sağlanmalıdır. Güvenlik alanında dönüşüm sürecinde ilkeler, politikalar ve kanunlar, devletlerin tarihi ve politik kültürünün bir parçası olmalı ve hükümetler ile sivil toplum kuruluşları arasında sürekli bir danışma içinde gerçekleştirilmelidir.

Tümevarım yaklaşımı, ulusal ve uluslararası güvenlikte, uzmanlığı artırmayı ve sivil toplumun manevra kabiliyetini geliştirmeyi öngörmektedir. Bu kapsamda, gerek parlamenterlere gerekse basın mensuplarına barış ve güvenlik konularında eğitici kurslar verilmesi öngörülmektedir. Bu kapsamda, Parlamentolar Arası Birlik (Inter Parliamentary Union-IPU), hükümet dışı kuruluşlar ve araştırma kurumları ile birlikte savunma alanında demokratik gelişmeyi desteklemelidir.

Ortadoğu'da kalıcı bir barışa ulaşmadan, AAO kapsamında bir güvenlik diyalogunun geliştirilmesi zor olacaktır. AGSP, bu diyalogun geliştirilmesinde olumlu bir faktör olarak görülmektedir.⁹ Akdeniz güneyindeki devletlerdeki elit kesimde, AB'nin güvenlik yaklaşımına olumlu bakılmakta, AGSP bu bağlamda ABD'nin Akdeniz'de ve Ortadoğu'daki varlığı karşısında bir denge ve istikrar unsuru olarak görülmektedir. Yine de AGSP'nin devletlerin içişlerine karışmak için yeni bir araç olduğuna dair korkular da mevcuttur. Diğer yandan, AB'nin önemli güvenlik konularında rol alıp alamayacağı konusunda hala tereddütler mevcuttur ve Avrupa'nın savunma politikası konusunda genel bir bilgi noksanlığı vardır. Bu da AB hakkında şüpheleri artırmakta, hatta bazı kesimlerce ABD ile birlikte düşman Batının bir parçası olarak algılanmaktadır.

Diğer yandan, İsrail-Filistin Sorunu'nun iki devletli çözümü, bölgedeki diğer anlaşmazlıkların sona ermesinde kilit önemde görülmekte ve bunun başarılabilmesinde AAO, AB ve ABD'nin aktif müdahalesinin zorunlu olduğu kabul edilmektedir.

Politik liberalleşme olmadan, güvenlik yönetiminde gerçek bir ilerleme sağlanmasının oldukça zor olacağı tahmin edilmektedir.

⁸ A.g.m.,s.6

⁹ VASCONCELOS Alvaro de, "Launching the Euro-Mediterranean Security and Defense Dialogue", Euro MeSCo Briefs, Ocak 2004, s.3

Önümüzdeki 10-15 yıl, güvenlik yönetiminin Akdeniz devletlerinin sosyopolitik dönüşümü ile birlikte yol alacağı uzun dönemli bir süreç olabilir. Bu hedefe ulaşmak için hükümetlerin, uluslararası kuruluşlar içindeki değişik aktörler ile hükümet dışı teşekküllerin, birbirleriyle daha yakın çalışma içinde bulunmaları gerekmektedir.

Barselona Süreci kapsamında, tehdit değerlendirmesi ve savunma doktrinlerinin değişimi, savunma harcamalarında şeffaflık sağlanması, Akdeniz'de "Barış için Ortaklık (BİO)" benzeri faaliyetler geliştirilmesi düşünülmektedir. Bu çerçevede, Avrupa-Akdeniz Parlamenterler Meclisi'nde, güvenlik alanında ve savunma bütçelerinin demokratikleşmesi üzerine ortak çalışmalar yapılması faydalı olabilir. Diğer yandan, politik ve askeri konuların bölgedeki savunma akademileri tarafından ele alınması ve yeni yorumlar geliştirilmesi, güvenlikle ilgili farklı algılamaların yakınlaştırılmasını sağlayabilir.

NATO'nun Akdeniz Diyalogu:

NATO'nun Akdeniz Diyalogu'nun amacı, bölgesel güvenlik ve istikrara katkıda bulunmak ve üyeleri arasında daha iyi bir anlayış ortamının kurulmasını sağlamaktır. Bu girişim, AB'nin AAO girişimini ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) Akdeniz'de işbirliğini artırmayı hedefleyen çalışmalarını tamamlayıcı nitelikte oluşturulmuştur. Ayrıca NATO, Akdeniz'in yeni bir bölünme çizgisi olduğu şeklindeki yanlış algılamaları ortadan kaldırmak ve Akdenizli ortaklarının endişelerini gidermek ve güvenlik konusundaki yanlış düşüncelerini düzeltmek istemektedir. 11 Eylül olayları, NATO ve Akdeniz Diyalogu'na taraf olan devletlerin birbirlerine yaklaşmaları ve terörizm ile kitle imha silahlarının yayılması gibi ortak tehditler karşısında daha yakın bir ortaklık geliştirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır.

Bu ihtiyaç nedeniyle, 28-29 Haziran 2004 tarihlerinde NATO İstanbul Zirvesi'nde başlatılan "İstanbul İşbirliği Girişimi" (İİG) ile başta Körfez İşbirliği Konseyi üyeleri (Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar, Umman ve Suudi Arabistan) olmak üzere, Ortadoğu'daki ülkelerle işbirliğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. İİG, katılımcı ülkelerin belirli askeri tatbikatlara ve bununla ilgili eğitim ve öğretim faaliyetlerine katılarak BM Şartı'na uygun olarak NATO komutasında yürütülecek operasyonlarda birlikte çalışmayı kolaylaştırması amacı ile silahlı kuvvetler arasında işbirliğini güçlendirmeyi, nükleer silahların ve atma vasıtalarının yarattığı risklere karşı İttifakın yürüttüğü çalışmalara katkıda bulunmayı esas almaktadır.¹⁰

¹⁰ ÇOMAK Hasret, "Avrupa'da Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye", TASAM Yayınları, İstanbul, Ekim 2005, s.37

Gerçek bir ortaklıktan ziyade henüz güven tesisi aşamasında olan diyalogun gelişmemesinin nedenlerinden biri, nasıl geliştirileceği konusunda müttefikler arasındaki görüş farklılıklarıdır. Akdeniz Diyalogu'nun zaman içinde Barış İçin Akdeniz Ortaklığı'na dönüşmesi, NATO'nun Akdeniz'in güneyindeki devletlerle ilişkileri ve mevcut sınırlı kaynaklar dikkate alınarak, gerçekçi ve ileri görüşlü bir yaklaşım içerisinde yapılmalıdır. Burada amaç, ortak güvenlik çıkarları ilkesine dayanan etkili ve uzun ömürlü bir ilişki kurmak olmalıdır.¹¹

Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)'nin Akdeniz'in Güvenliğine Etkileri:

Dünyadaki kanıtlanmış petrol rezervlerinin %66'sı, doğal gaz rezervlerinin ise %34'ü Ortadoğu'dadır. ABD'nin ulusal çıkarları, bu kaynağın kontrol altına alınmasını ve Ortadoğu'dan petrol akışının kesintisiz olarak sürdürülebilmesi için petrol nakil hatlarının güvenliğinin sağlanmasına ilâve olarak, Orta Asya'dan Hint Okyanusuna ulaşan enerji koridorunun da açık bulundurulmasını gerektirmektedir. ABD, bu kadar geniş bir coğrafyada sadece kendi askerî gücünü kullanmak yerine, yeni müttefikler edinmeyi, yeni üsler tesis etmeyi ve yeni güvenlik sistemleri oluşturmayı daha ekonomik bir hareket tarzı olarak düşünmektedir.

BOP'un temel amaçları; İsrail'in orta ve uzun vadede güvenliğini sağlamak, petrol kaynaklarını ve petrol nakil hatlarını kontrol altına almak, bölgede mevcut kitle imha silahlarını ve üretim kapasitesini yok etmek, ABD'ye muhalif yönetimleri ve unsurları etkisizleştirmektir. Projenin araçları ise; bölgenin toplumsal ve kültürel olarak modernizasyonunun, siyasi olarak demokratikleştirilmesinin ve ekonomik olarak liberalleşmesinin sağlanmasıdır.¹²

Kesin sınırları tartışmalı olan ve 26 devleti kapsayan bu bölgede yaklaşık 650 milyon insan yaşamaktadır. Bölgenin zenginliklerinin bölge halkı için kullanılmaması, mevcut rejimlerin yoksulluk üretmesinin yanı sıra, göç, terör ve siyasi kargaşaya neden olmaktadır.

Projenin etkilerinin ortaya çıkması ve amaçlarına ulaşması için hedeflenen tarih 2025 yılı sonrasıdır. Bu zamana kadar geçecek süre içerisinde ABD, kendi çıkarlarının korunması için gerekli olan yönetim kadrolarının alt yapısını oluşturabilecektir. Bu çerçevede, ABD'nin hazırladığı taslak projede; Arap devletlerinde bağımsız seçimler yapılması ve kadınlara oy hakkı verilmesi, medyanın

¹¹ BINN Alberto, "NATO'nun Akdeniz Diyalogunun Güçlendirilmesi", NATO Review Dergisi, İlkbahar 2003. http://www.nato.int/docu/review/2003/issue1/turkish/art4_pr.html

¹² TAHA Zeynep, ABD'nin Büyük Ortadoğu Girişimi, <http://www.ntvmsnbc.com/news/259581>

bağımsızlaştırılması, demokrasi ve insan haklarıyla ilgili çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarına mali destek sağlanması, 2010 yılına kadar okuma yazma oranının %50 artırılması, Batı klasiklerinin Arapça'ya çevrilmesi, 2008 itibarıyla 22 Arap ülkesinde toplam yüz bin kadın öğretmenin görev yapmasının sağlanması ve bu projeleri desteklemek için bir Ortadoğu Kalkınma Bankası'nın kurulması amaçlanmıştır.¹³

Bu kapsamda ABD'nin AB'ye verdiği mesaj şu şekildedir: "ABD ve AB'nin çıkarı, bölgenin denetim altına alınmasını gerektirmektedir. Radikal İslâm yakın gelecekte büyük sorun teşkil edecektir. ABD ile beraber çalışarak projeye destek verin. Terörün zemin bulduğu alt yapıyı yıkalım ve istikrarı sağlayalım."¹⁴

ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, 12 Aralık 2002 tarihinde, ABD-Ortadoğu Ortaklığı Girişimi'ni başlatmıştır. Bu ortaklığın iki temel unsuru bulunmaktadır: Ortadoğu Ortaklık Girişimi (Middle East Partnership Initiative-MEP) ve Ortadoğu Serbest Ticaret Alanı (Middle East Free Trade Area-MEFTA). ABD-Ortadoğu Serbest Ticaret Alanı'nın 2013 yılında tamamlanması beklenmektedir.¹⁵ Diğer yandan AAO kapsamında bölgede 2010 yılına kadar bir serbest ticaret alanı oluşturulması öngörülmektedir.

Başka bir açıdan bakıldığında, projenin gerçekleşmesiyle monarşik, totaliter ve teokratik yönetimlerin ortadan kaldırılacağı ve çağdaş demokrasilerin kurulabileceği şeklinde bir değerlendirilme yapılabilir. Böylece evrensel insan haklarının yaygınlaştırılabilmesi, eğitim, sağlık ve iş olanaklarının artırılması, kadınların toplum hayatına daha aktif olarak katılabilmesi, daha önemlisi, devletlerin gelir kaynaklarının yönetimi elinde tutan kişi ve ailelerin çıkarları için değil halkın refahı için harcanabilmesi mümkün olabilir. Bu gelişmeler, gelir seviyesinin yükselmesine ve bölgesel çatışmaların azalarak bölgesel işbirliklerinin kurulmasına olanak sağlayabilir. Bu açıdan bakıldığında, BOP ve AAO'nun öngördüğü hedefler arasında paralellik olduğu ve her iki girişimin birbirlerinin gelişimine katkıda bulunabileceği söylenebilir.

AAO Kapsamında AB'nin Dış Politika ve Güvenlik Boyutunda Yaşanan Sıkıntılar:

¹³ A.g.m

¹⁴ A.g.m.

¹⁵ The US-Middle East Partnership Initiative, October 2003, <http://www.euromesco.net/artigo>.

AB'nin Akdeniz politikası, hem birlik üyeleri hem de Akdenizli ortakları için hayal kırıklığı yaratmaya devam etmektedir.¹⁶ Bu durum, AB'nin kurumsal yapısından ve bürokratik sorunlardan kaynaklanmaktadır. Zira, AB'nin dış ilişkiler sistemi, farklı bir yasal temele (kurumsal düzenlemelere, karar verme kural ve yöntemleri ile gerekçelerine) dayanan ikili bir yapı arz etmektedir. Bunlar, AB'nin uluslar üstü özelliği ve ODGP alanında hükümetler arası ortak çalışma prensibidir.¹⁷

Daha geniş bir ifade ile belirtirsek AB, 1970'lerden beri, dış ilişkilerle ilgili iki farklı karar verme mekanizmasına sahiptir. Bir yanda AB'nin dış ekonomik ilişkilerle ilgili kısmen uluslar üstü karar verme yapısını oluşturan Avrupa Komisyonu ve Bakanlar Konseyi, diğer yanda ise hükümetler arası çerçevede karara bağlanan dış politika ve güvenlik sorunları.

Karar verme mekanizmalarında dört kurum söz sahibidir. Avrupa Konseyi, Bakanlar Konseyi, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu. Ancak asıl karar verme gücü, birlik üyesi devletlerin etkisinin tam olarak yansıdığı, Avrupa Konseyi ve Bakanlar Konseyi kararlarında ortaya çıkmaktadır.

Avrupa Komisyonu, AB Anlaşması ile öngörülen tüm uluslararası görüşmelerde Topluluğu temsil etmektedir. ODGP alanında ise dönem başkanlığını elinde tutan üye devlet, dış politika ve güvenlik alanında AB'yi temsil etmektedir. ODGP karar verme süreci, altı ayda bir değişen başkanlık sistemi nedeniyle çok zayıf kalmaktadır. AB'nin dışa karşı temsilindeki bu ayırım, kendi içinde karmaşık bir durum yaratmakta, üçüncü devletlerde şaşkınlığa neden olmaktadır.¹⁸

Sistemin kurumsal tahditlerinin en önemli etkisi, AB'yi belirlenmiş hedef ve stratejileri olan üniter bir aktörden ziyade farklı ilgileri olan bir yapıya dönüştürmesidir. Uluslararası bir sorun karmaşık ve tartışılmalıysa, ODGP çerçevesinde bir uzlaşmaya ulaşmak çok zordur. AB barışın sağlanması için ekonomik ve mali tedbirleri süratle alırken, politik alanda çok sınırlı bir rol oynamaktadır.

AB'nin ikili sistemi, demokratik kontrol açısından da problem yaratmakta, Akdeniz bölgesindeki devletlerin AB'nin şeffaflığı ve öngörülebilirliğini anlamada güçlük çekmesine ve hayal kırıklıklarına neden olmaktadır. Akdenizli ortaklar, AB'nin bir yanda uluslararası

¹⁶ HURMİ Ayşe Bahar, "EU's Ineffective Project:Euro-Mediterranean Partnership", ODTÜ Üçüncü Uluslararası İlişkiler Konferansı, 24-26 Mayıs 2004, s.27.

¹⁷ JORGENSEN K. E., "Making the CFSP Work", in J. Peterson and M. Shackleton, The Institutions of the European Union, Oxford University Press, 2002, s.210-232.

¹⁸ MONAR J., "Institutional Constraints of the European Union's Mediterranean Policy", Mediterranean Politics, Vol.3, No. 2, Autumn 1998, s.47.

ilişkilerde özgür ve özerk üye devletlerden, diğer yanda ise güçlü uluslar üstü unsurlardan oluşan ve birbiriyle çelişen ikili yapısını göz önünde bulundurmak ve birliğin dış ilişkilerinde ulus devlet gibi davranmasını beklemenin uygun olmadığını anlamak durumundadırlar.

Barselona Süreci'nin etkisiz kalmasının altında yatan diğer bir sebep de Ortadoğu ve Akdeniz bağlamında Atlantik ötesiyle yani ABD ile ortak anlayış ve koordinasyon eksikliğinden kaynaklanmaktadır. AB ile ABD'nin bölgeye ilişkin farklı bakış açılarının temelinde yatan unsur ise, Avrupalıların kendilerini Akdeniz'e daha bağlı hissederken, ABD'nin Büyük Ortadoğu ile daha çok ilgilenmesidir.¹⁹

AAO, NATO ve AB'nin Doğu Avrupa ile daha hızlı ve uyumlu bir işbirliğine gitmesinden de olumsuz etkilenmiştir. Doğu Avrupa'nın coğrafi yakınlığı, ortak tarih ve kültür duygusu, AB'nin Merkezi ve Doğu Avrupa'da meydana gelen gelişmelerde daha özel bir sorumluluğa sahip olduğu inancını güçlendiren bir rol oynamıştır. Diğer yandan Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi ve Barış İçin Ortaklık girişimleri Doğu Avrupa'da iyi bir gelişme gösterirken aynı gelişme Akdeniz güneyinde sağlanamamıştır.²⁰

Akdeniz: 5+5 Güvenlik İşbirliği Girişimi:

Fransa Savunma Bakanı, 12 Eylül 2003 Lizbon Toplantısında, Barselona Sürecinin politik ve güvenlik boyutunda yaşanan sıkıntıların, Kuzey ülkelerinin isteksiz davranışları, ortak çıkarların tespit edilememiş olması, ortaklaşa karar verme süreçlerinin ağır işlemesi ve Ortadoğu çatışmasının yarattığı bölünmeden kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu çıkmazın çözülebilmesi ve söz konusu engellerin aşılabilmesi için bir formül bulmak maksadıyla, İspanya, Portekiz, Fransa, İtalya, Malta, Fas, Cezayir, Moritanya, Libya ve Tunus Savunma Bakanları; 21 Aralık 2004 tarihinde, Paris'te "5+5 Güvenlik Girişimi" için temel olan aşağıdaki belgeyi imzalamışlardır:²¹

- Girişimin çerçevesini, hedeflerini ve beklentilerini belirleyen niyet açıklaması,
- 2005 yılı için hayata geçirilecek eylem planları

¹⁹ BLACKWILL R. D. and STURMER M. (eds.), *Allies Divided: Transatlantic Policies for the Greater Middle East*, Cambridge, MA and London: MIT Press, 1997.

²⁰ SMITH K., "The Making of the EU Foreign Policy: The Case of Eastern Europe", PhD Thesis, London School of Economics, London, 1995.

²¹ COUSTILLIÈRE Jean-François, "Akdeniz: 5+5 Güvenlik Girişimi", *Defense Nationale Dergisi*, Mayıs 2005. (Fransızca'dan çeviri: Zuhul Emirosmanoğlu).

Niyet açıklaması, bakanların pragmatik ve gelişimci bir süreç yönündeki iradelerini ortaya koymaktadır. Bu süreç, Batı Akdeniz'e kıyısı bulunan ülkelerin silahlı kuvvetlerinin tamamını, somut ve kısa vadede gerçekleştirilebilir faaliyetlerde daha iyi işler duruma getirme amacını gütmektedir.

Bakanlar bu doğrultuda yıl içerisinde geliştirilmesi gereken somut ve pratik uygulamaları öngören yıllık bir eylem planını kabul etmişlerdir. Planda Savunma Bakanlıklarının Akdeniz'de deniz kontrolü, sivil koruma ve hava güvenliği ile ilgili çalışmalara katılmaları öngörülmektedir.

Mart 2005'te Cezayir kentinde yapılan idari komite toplantısı, geliştirilecek olan uygulamaya yönelik çalışmaların ve bunun uygulama biçimlerinin belirlenmesini amaçlıyordu. Bu çerçevede, 2005 yılı içinde İspanya'da düzenlenen ve Deniz Kuvvetleri Komutanlarını bir araya getiren denizlerin kontrolü ve askerî gücün sivil korumaya katılmasına ilişkin seminerler ile Roma'da yapılan Akdeniz'de deniz ticaret trafiğinin düzenlenmesi girişimi, bu doğrultuda yapılan çalışmalardır.

"5+5 Güvenlik İşbirliği"nin ana hedefi, Barselona Süreci'nin politik ve güvenlik boyutunun belli bir dinamizme kavuşturulması ve güçlendirilmesidir. Başarıya ulaşırsa diğer ortaklara da örnek teşkil edebileceği gibi ortaklar arasında mevcut ikili ilişkilerin geliştirilmesine de imkân tanıyabilir.

Sonuç:

Akdeniz'in güneyindeki devletlerin AB'den farklı güvenlik algılamalarından dolayı, Barselona Bildirgesi'nde ortaya konan amaçlar ve beklentilerin gerçekleştirilmesi yolunda yeterli ve tarafları tatmin edici bir gelişme sağlanamamıştır.

Güvenlik kavramına ilişkin farklı algılamalar ve çelişkiler, Kuzey ile Güney Akdeniz'in bütünleştirilmesi ve istikrarı açısından AAO'nun zayıf ve etkisiz kalmasına neden olmakta ve AB'nin Barselona Süreci ile hedeflediği amaçlara ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Hükümetler ve sivil toplumlar arasında karşılıklı şüpheler ve gerginliklerin artması, devletlerarası ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Bunu önlemek ve müşterek bir güvenlik konsepti geliştirmek için, güvenlik, demokratikleşme ve ekonomik kalkınma arasında bağlantı kurulmalıdır.

Karşılıklı güven ve etkinliği sağlamak için AB, özellikle Akdeniz'e ilişkin savunma politikasının amaçlarını açıklığa kavuşturmalıdır. Kapsamlı bir güvenlik politikası için iyi yönetimi ve karşılıklı güveni

sağlamak maksadıyla bölge ülkelerinde sivil toplumun rolü güçlendirilmelidir.

AB, NATO ve ABD'nin, Ortadoğu'da ve Akdeniz'de ekonomi veya güvenlik alanlarında başlattığı girişimler, birbiriyle çatışmaktan ziyade birbirini destekleyen bir yapı arz etmektedir. Ancak bir mukayese yapıldığında, üstün askeri ve ekonomik gücünden kaynaklanan daha fazla inisiyatif kullanma yeteneği nedeniyle ABD'nin, gelişmeleri kendi menfaatleri doğrultusunda yönlendirdiği görülmektedir. Bu durum, AB ile ABD arasında belirli oranda bir rekabete yol açmaktadır. Ayrıca NATO, kuruluşundan bu yana ABD tarafından yönlendirilmektedir. AB ise politik kararlılık, ortak hedef ve yeterli askeri güce sahip olmaması nedeniyle, gerek NATO içinde gerekse dünyanın çeşitli bölgelerindeki krizler karşısında etkin bir politika uygulayamamıştır.

Ulusal sınırları aşan yeni güvenlik tehditleri karşısında uluslararası işbirliği büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda AB, NATO ve ABD arasında politik ve askeri alanda üst düzeyde bir işbirliğinin sağlanması, her üç kurumun da kendi alanlarında etkinliğini ve başarısını artırabilecektir.²² Bu koordinasyonun sağlanamaması, BOP'un uygulanmasında ABD'nin etkinliğini zafiyete uğratabileceği gibi AAO'nı geleceğini de olumsuz etkileyebilir.

ABD ve Avrupa arasında, dünyanın başka hiçbir yerinde olmayan düzeyde önemli ekonomik ve kültürel ilişkiler mevcuttur. Bu ilişkilerin bozulması, hem ABD hem de Avrupa'da yıkıcı ekonomik krizlere neden olabilir. Diğer yandan AGSP'nin güçlendirilmesi, NATO ve AB'nin kriz yönetimi yeteneklerinin müştereken geliştirilmesini sağlayabilir. NATO-AB ortak vizyonunun oluşturulması halinde, AAO ile Akdeniz bölgesinde ortak bir barış ve istikrar alanı yaratılması hedefine ulaşılması kolaylaşabilir ve bu işbirliği ABD'nin Avrupa dışındaki krizlere müdahale ve Ortadoğu'daki projelerini gerçekleştirme konusunda daha serbest ve etkin olmasını sağlayabilir. Ancak, ABD'nin Irak'ı işgali öncesi ve sonrasında, AB'nin en büyük iki üye devleti olan Almanya ve Fransa'nın politik tutumları, AB üyesi devletler arasında güvenlik konusunda ortak bir vizyon oluşturulmasının çok kolay olmayacağını göstermektedir.

Sıkıntılı bir süreç yaşayan AB'nin Akdeniz politikasının geliştirilmesi, AB organlarının ve AB üyesi devletler ile Akdeniz'in güneyindeki ortaklar arasında daha yakın işbirliği ve ortak çalışma ortamlarının yaratılmasına bağlıdır. Bu bağlamda, Akdeniz'in güvenliği için AAO çerçevesinde resmi ve sivil gruplar arasındaki çalışmalar ve

²² ALIBONİ Roberto, NATO and the Mediterranean: Energy Risks, May 1999. <http://www.euromesco.net/artigo>.

tartışmaların bir güvenlik kültürü ve yol haritası oluşturulmasına yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

Bu çerçevede, Akdeniz'in batısında geliştirilmeye çalışılan "5+5 Güvenlik İşbirliği Girişimi" Doğu Akdeniz'de yeni bir Güvenlik İşbirliği girişimine örnek teşkil edebilir. Böyle bir girişim, AB'nin güneydoğu kanadının bütünleşmesine, Doğu Akdeniz'de barış ve istikrarın sağlanmasına önemli katkılarda bulunabilir. Diğer yandan sağlanacak barış ve istikrar ortamının yaratacağı güvenlik atmosferinin olumlu etkisiyle ekonomik ilişkiler canlandırılabilir, halklar arasında yatay ilişkilerin artırılmasıyla yeni bir gelişme dinamiği oluşturulabilir.

Batı Akdeniz'e kıyasla çok daha fazla siyasi ve güvenlik sorunlarının mevcut olduğu Doğu Akdeniz'de böyle bir girişimin başlatılması ve geliştirilmesi, akademik çevrelerle devletlerin kurumları arasında yakın işbirliği ilişkilerinin kurulması, politik, ekonomik, kültürel ve güvenlikle ilgili konuların birlikte ele alınmasıyla mümkün olabilir. Belki de küresel barışa en önemli katkıyı sağlayacak olan böyle bir gelişme, bir tarafta Avrupa Kimliği'ni oluşturan kültürel birikim içinde "öteki" olarak algılanan Ortadoğu ve Kuzey Afrika toplumlarına bakış açısının değişmesine, diğer tarafta ise demokrasi ve insan hakları kavramlarının oluşmasına bağlı uzun bir süreç olacaktır.

KAYNAKÇA:

- 1) ALBONÍ Roberto, "NATO and the Mediterranean: Energy Risks", May 1999. <http://www.euromesco.net/artigo>
- 2) BİNN Alberto, "NATO'nun Akdeniz Diyalogunun Güçlendirilmesi", NATO Review Dergisi, İlkbahar 2003. http://www.nato.int/docu/review/2003/issue1/turkish/art4_pr.html
- 3) Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Barcelona Bildirgesi, 28 Kasım 1995.
- 4) BLACKWİLL R.D. and STURMER M., "Allies Divided: Transatlantic Policies for the Greater Middle East," Cambridge, MA and London: MIT Press, 1997.
- 5) COUSTILLIÈRE Jean-François, "Akdeniz; 5+5 Güvenlik Girişimi", Defense Nationale Dergisi, Mayıs 2005. (Fransızcadan çeviri: Zuhâl EMİROSMANOĞLU)
- 6) ÇOMAK Hasret, "Avrupa'da Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye", TASAM Yayınları, İstanbul, Ekim 2005.
- 7) GNESOTTO Nicole(Editör), AB Güvenlik ve Savunma Politikası, TASAM Yayınları, İstanbul Ekim 2005, s.46

- 8) HURMİ Ayşe Bahar, "EU's Ineffective Project: Euro-Mediterranean Partnership", ODTÜ Üçüncü Uluslararası İlişkiler Konferansı, 24-26 Mayıs 2004.
- 9) JORGENSEN K. E., "Making the CFSP Work", in PETERSON J. and SHACKLETON M., "The Institutions of the European Union", Oxford University Press, 2002.
- 10) MONAR J., "Institutional Constraints of the European Union's Mediterranean Policy", Mediterranean Politics, Vol.3, No.2, Autumn 1998.
- 11) ÖZDAL Barış, GENÇ Mehmet, "AGSP'nin Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri", Alfa Aktüel Yayınları, Bursa, Şubat 2005.
- 12) SMİTH K., "The Making of the EU Foreign Policy: The Case of Eastern Europe", PhD Thesis, London School of Economics, London, 1995.
- 13) TAHA Zeynep, "ABD'nin Büyük Ortadoğu Girişimi". <http://www.ntvmsnbc.com/news/259581>.
- 14) TANNER Fred, "Security Governance: The Difficult Task of Security Democratization in the Meditterrenan." The Geneva Centre for Security Policy, May 2003.
- 15) The US-Middle East Partnership Initiative, October 2003. <http://www.euromesco.net/artigo>.
- 16) VASCONCELOS Alvaro de, "Launching the Euro-Mediterranean Security and Defense Dialogue," Euro MeSCo Briefs, January 2004.